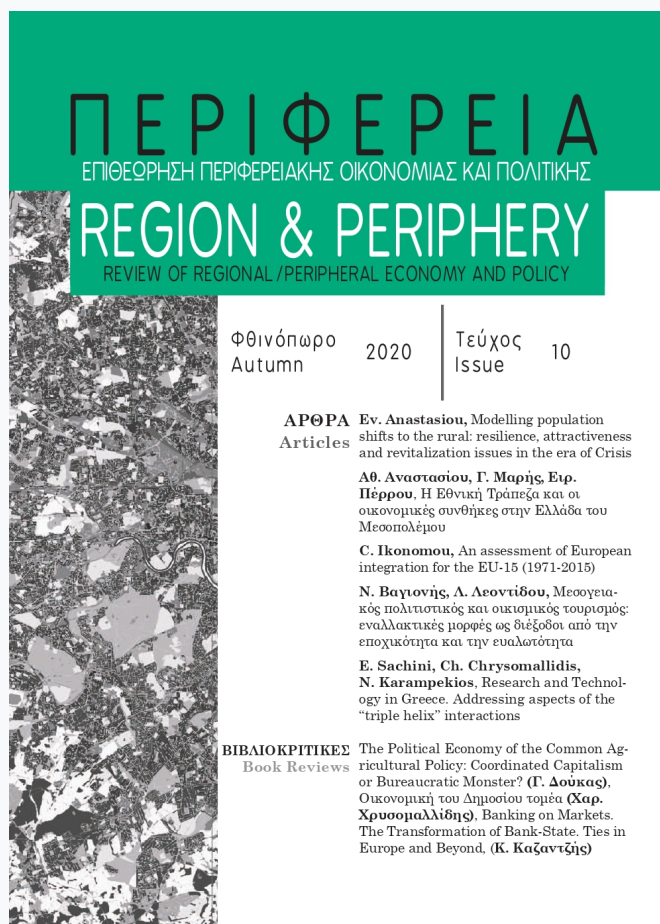

Περιφέρεια | Regional Integration: Politics, Economics, Governance

Αρ. 10 (2020)

Περιφέρεια | Region & Periphery

Η Εθνική Τράπεζα και οι οικονομικές συνθήκες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου

Αθανάσιος Αναστασίου, Γεώργιος Μαρής, Ειρήνη Πέρρου

doi: [10.12681/rp.25479](https://doi.org/10.12681/rp.25479)

Copyright © 2020, Αθανάσιος Αναστασίου, Γεώργιος Μαρής, Ειρήνη Πέρρου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά-Μη Εμπορική Χρήση 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αναστασίου Α., Μαρής Γ., & Πέρρου Ε. (2020). Η Εθνική Τράπεζα και οι οικονομικές συνθήκες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. *Περιφέρεια | Regional Integration: Politics, Economics, Governance*, (10), 27–42. <https://doi.org/10.12681/rp.25479>

Η Εθνική Τράπεζα και οι οικονομικές συνθήκες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου

Αθανάσιος Αναστασίου, *Επίκουρος Καθηγητής,
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου*
Γεώργιος Μαρής, *Αναπληρωτής Καθηγητής,
Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου*
Ειρήνη Πέρρου, *Υποψήφια διδάκτωρ,
Τμήμα Οικονομικών και Διοίκησης, Πανεπιστήμιο Νεάπολης*

Περίληψη

Το ανά χειράς άρθρο εστιάζει στην Ελλάδα πριν και λίγο μετά από τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο. Θα παρουσιαστούν σημαντικές πτυχές του ρόλου της Εθνικής Τράπεζας και των οικονομικών συνθηκών της Ελλάδος του Μεσοπολέμου. Σχετικές προσπάθειες για την ίδρυση ενός εθνικού χρηματοπιστωτικού τραπεζικού ιδρύματος στην Ελλάδα είχαν γίνει ήδη από τις αρχές της ζωής του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους και από την εποχή του Καποδίστρια ακόμα. Οι προσπάθειες εν τέλει ευοδώθηκαν το 1841 με την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος. Η Εθνική Τράπεζα επρόκειτο να βασιστεί στην συναλλαγματική κάλυψη που προσέφεραν οι λογιστικές πιστώσεις των Συμμάχων στην διάρκεια του 1918. Αυτές οι πιστώσεις μάλιστα, ήταν σε ίσα μερίδια και είχαν συνολική αξία 750 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων. Πάντως, με το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, υλοποιήθηκε μόνο ένα μικρό μέρος των δεσμεύσεων των Συμμάχων, αναφορικά με τις λογιστικές πιστώσεις. Παράλληλα, η κατάσταση έγινε ακόμα πιο δυσχερής το 1919, με την υπογραφή μιας συμπληρωματικής συμφωνίας για επιπλέον λογιστικές πιστώσεις 100 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων. Εν τω μεταξύ το 1928 υπήρξε έτος ορόσημο ως προς μια διαδικασία για την αναμόρφωση του εγχώριου τραπεζικού συστήματος στον ελληνικό χώρο, στοιχείο που αποτυπώθηκε μέσα από την ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδας. Βέβαια διαχρονικά το δημόσιο χρέος δεν έπαψε διαχρονικά να αποτελεί ένα δυσβάστακτο βάρος για την ελληνική οικονομία και κοινωνία και ανέκαθεν είχε συνδυαστεί και με μια σειρά ενδογενών προβλημάτων και παραγόντων, όπως το πελατειακό σύστημα και η διαφθορά. Πτωχεύσεις επίσης, όπως εκείνη του 1893 είναι δυνατόν να θεωρηθούν ότι ήταν τα αποτελέσματα των προσπαθειών που είχε κάνει το ελληνικό κράτος, προκειμένου να επιλύσει τα οικονομικά του προβλήματα μέσα από έναν συνδυασμό δυσμενούς διεθνούς κλίματος και εσωτερικών δομικών δυσχερειών. Τα σχετικά προβλήματα άλλωστε, λίγο ως πολύ, έχουν διατηρηθεί ακόμα κι ως τις μέρες μας

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: Εθνική Τράπεζα, Ελλάδα, μεσοπόλεμος, οικονομικές συνθήκες

The National Bank and the Economic Conditions in Greece during the Interwar

Athanasios Anastasiou, *Assistant Professor Department of Economic Science, University of the Peloponnese*

Georgios Maris, *Associate Professor Department of Mediterranean Studies, University of the Aegean*

Irene Perrou, *Ph.D Candidate, Department of Economics and Business, University of Neapolis*

Abstract

This article focuses on Greece before and shortly after World War I. Important aspects of the role of the National Bank and the economic conditions of Greece during the interwar period will be presented. Relevant efforts for the establishment of a national financial banking institution in Greece had been made since the beginning of the life of the independent Greek state and since the time of Kapodistrias. The efforts finally succeeded in 1841 with the establishment of the National Bank of Greece. The National Bank was to rely on the foreign exchange coverage provided by the Allies' accounting credits during 1918. These credits, in fact, were in equal shares and had a total value of FRF 750 million. However, by the end of World War I, only a small part of the Allies' commitments regarding accounting credits had been implemented. At the same time, the situation became even more difficult in 1919, with the signing of a supplementary agreement for additional accounting appropriations of 100 FRF million. Meanwhile, 1928 was a milestone year in terms of a process for the reform of the domestic banking system in Greece, an element that was reflected through the establishment of the Bank of Greece. Of course, over time, public debt has not ceased to be an unbearable burden for the Greek economy and society and has always been combined with a number of endogenous problems and factors, such as the customer system and corruption. Bankruptcies, such as the one in 1893, can also be considered the result of the Greek state's efforts to solve its financial problems through a combination of an unfavorable international climate and internal structural difficulties. The relevant problems, after all, have more or less persisted to this day.

KEY-WORDS: National Bank, Greece, Interwar, Economic Conditions.

---

1. Εισαγωγή

Το ανά χειράς άρθρο εστιάζει στην Ελλάδα πριν και λίγο μετά από τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο. Θα παρουσιαστούν σημαντικές πτυχές του ρόλου της Εθνικής Τράπεζας και των οικονομικών συνθηκών της Ελλάδος του Μεσοπολέμου. Κατά το υπό εξέταση χρονικό διάστημα στην Ελλάδα υπήρξαν έντονες οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες, επανειλημμένες εκλογικές αναμετρήσεις, εγκατάλειψη στήριξης των αγροτικών εξαγωγών, διόγκωση της ανάγκης ξένου δανεισμού, ενώ η νομισματική σταθεροποίηση αποτέλεσε για την ίδια την χώρα ένα μεγάλο αγκάθι. Η εποχή του μεσοπολέμου και η Μικρασιατική Καταστροφή το 1922 θα φέρει αναδιπλώση των συνόρων, αύξηση των αναγκών του πληθυσμού και απαιτήσεις σχετικά με το έργο αποκατάστασης προσφύγων, που εν τέλει επιφέρουν οικονομικές συνέπειες.

Μετά την εκλογή του ως κυβερνήτης του ελληνικού κράτους, ο Ιωάννης Καποδίστριας θα προσπαθήσει για την οικονομική, πολιτική και κοινωνική οργάνωσή του, προσπαθώντας για την εξεύρεση οικονομικών πόρων ώστε να αντιμετωπιστούν οι δημόσιες και διοικητικές δαπάνες. Ο Ιωάννης-Γαβριήλ Ευνάρδος, Ελβετός τραπεζίτης και φιλέλληνας, γνωρίζοντας το όραμά του θα γίνει αρωγός της ιδέας του, παρουσιάζοντας τις σκέψεις του για το πρώτο τραπεζικό ίδρυμα της χώρας και τονίζοντάς του την επείγουσα ανάγκη για οικονομική ενίσχυση του αγροτικού πληθυσμού (Αλληλογραφία Ευνάρδου-Καποδίστρια 1929).

Έτσι, με το ψήφισμα του 1828, έγιναν προσπάθειες για σύσταση τραπεζικού ιδρύματος. Χωρίς να υπάρχουν τα ακριβή γνωρίσματα, που χαρακτηρίζουν ένα πιστωτικό ίδρυμα, ιδρύεται η Εθνική Χρηματιστηριακή Τράπεζα και διορίζονται, από τον Κυβερνήτη, δυο διευθυντές. Με νέο διάταγμα, την ίδια χρονιά ανατίθεται στην τράπεζα η διαχείριση των δημόσιων οικονομικών της χώρας, δίνοντάς της κρατικό χαρακτήρα. Η προσπάθεια αυτή διήρκησε μέχρι το 1834, οπότε θα παύσει να υφίσταται η τράπεζα, αφού τα κεφάλαια δεν ήταν ποτέ επαρκή για τους παραγωγικούς σκοπούς που έπρεπε να υλοποιηθούν, ενώ τα περισσότερα είχαν διατεθεί για κρατικές ανάγκες (Σπηλιώπουλος 1949: 11-15).

Μέχρι το 1841, που θα ιδρυθεί η Εθνική Τράπεζα, υπήρχαν ελάχιστες τραπεζικές συναλλαγές για το νεοσύστατο κράτος, καθώς δεν υπήρχαν κεφάλαια ούτε κάποιο ίδρυμα για την έκδοση εθνικού νομίσματος. Την ίδια εποχή, το κράτος προσπαθεί να περάσει από τη γεωργική οικονομία στην αστική οικονομία. Με ασημαντη γεωργική και βιομηχανική παραγωγή, τα μόνα έσοδα που υπήρχαν ήταν από τη ναυτιλία και τους ομογενείς. Κατά την ίδρυσή της, η Εθνική Τράπεζα το 1841 (Νόμος 30 Μαρτίου 1841), θα κατέχει το εκδοτικό προνόμιο και θα είναι υπεύθυνη για την έκδοση νομίσματος, ενώ το 1880 θα εισαχθεί στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών. Η Ελλάδα είχε άμεση ανάγκη από χρηματική ενίσχυση. Με

την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας το ελληνικό κράτος βρίσκει έναν υποστηρικτή του στην δεινή οικονομική κατάσταση που επικρατεί, και η ίδια η τράπεζα θα σταθεί αρωγός για την οικονομική εξέλιξη της χώρας, βοηθώντας στην ανάπτυξη των αστικών κέντρων της, διοχετεύοντας κεφάλαια στις μικρές βιομηχανίες της εποχής καθώς και στις καλλιέργειες γης. Το 1862 κατά την εκθρόνιση του Όθωνα, το εσωτερικό χρέος της χώρας ανερχόταν σε 2,5 εκατομμύρια δραχμές, με πιστωτή την Εθνική Τράπεζα. Η έξαρση του Ανατολικού ζητήματος όμως, η προσπάθεια εκσυγχρονισμού της χώρας, η πολιτική αστάθεια και οι στρατιωτικές δαπάνες διέγυρναν τις κρατικές υποχρεώσεις (Ιστορικό Χρονολόγιο 1841-2001, 2001: 12-18).

2. Ιστορική αναδρομή

Η αναγέννηση του εμπορίου και η ανάπτυξη των πόλεων κατά τον ύστερο Μεσαίωνα, ο ταξικός ανταγωνισμός μεταξύ γαιοκτημόνων και άμεσων παραγωγών, η ανάπτυξη καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής στην ύπαιθρο, η γεωγραφική και οικονομική επέκταση, η εκβιομηχάνιση της υπαίθρου, η άνοδος συγκεντρωτικών κρατών και ο δημογραφικός παράγοντας είναι κάποιοι άξονες γύρω από τους οποίους θα γίνει η μετάβαση από τον Μεσαίωνα στην νεότερη εποχή (Epstein, Stephen 2000: 188).

Το κέντρο του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος ταυτίστηκε με τους ισχυρότερους κρατικούς μηχανισμούς, οι οποίοι διευκόλυναν την απόσπαση του πλεονάσματος από την περιφέρεια προς το κέντρο. Υπήρξε έντονη αλληλεξάρτηση μεταξύ οικονομίας και κράτους. Οι δυνάμεις της αγοράς δεν μπορούσαν να οδηγηθούν σε οικονομική ανάπτυξη εάν δεν συνοδεύονταν από τις ανάλογες θεσμικές μεταβολές. Η Αγγλία, για παράδειγμα, καθώς και η Ολλανδία, υιοθέτησαν πολιτική που ευνοούσαν τα ατομικά ιδιοκτησιακά δικαιώματα, εξαλείφοντας τα μονοπώλια και παρέχοντας κίνητρα για την ανάπτυξη μιας ανταγωνιστικής αγροτικής και βιομηχανικής οικονομίας (North 2000: 227-247).

Κατά τον 19ο αιώνα οι ηγεσίες των ευρωπαϊκών μοναρχιών επεδίωξαν να διαμορφώσουν ένα σταθερό πλαίσιο σχέσεων μεταξύ τους, με κανόνες και καθαρούς ρόλους, κάτι που δεν είχε γίνει ποτέ στο παρελθόν μετά τον τερματισμό των πολυετών πολέμων. Η προσπάθεια αυτή έλαβε χώρα στο Συνέδριο της Βιέννης, όπου βασικό ζήτημα ήταν η ανακατανομή εδαφών, με σκοπό να υπάρξει μια ισορροπία ισχύος στην ευρωπαϊκή ήπειρο, η οποία μελλοντικά θα απέτρεπε μια χώρα να επιδιώξει μόνη της την κυριαρχία. Ουσιαστικά, ήταν η δημιουργία ενός νέου συστήματος διεθνών σχέσεων, που βοήθησε στο να διατηρηθεί η ειρήνη στην ήπειρο, με ελάχιστες εξαιρέσεις, ως και το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου πολέμου, σχεδόν έναν αιώνα αργότερα (Hobsbawm 1997: 119-144).

Η ανάπτυξη του χρηματοοικονομικού τομέα στις ευρωπαϊκές οικονομίες της νεότερης εποχής υπήρξε μια μακροχρόνια διαδικασία εξειδίκευσης, η οποία στηρίχθηκε στις γνώσεις του διεθνούς εμπορίου. Κατά τον 19ο αιώνα γίνονταν προσπάθειες για την υιοθέτηση, από τα ευρωπαϊκά κράτη, κοινού νομισματικού συστήματος, στο κλίμα του οικονομικού φιλελευθερισμού, όπου ξεκινά η διεθνοποίηση του κεφαλαίου και η ανάπτυξη των διακρατικών εμπορικών δικτύων. Έγιναν διακριτές οι δυο κύριες λειτουργίες των τραπεζικών οργανισμών, δηλαδή η εμπορική/πιστωτική δραστηριότητα και η έκδοση τραπεζογραμματίων, ενώ υπήρχε σύνδεση του τραπεζικού με το βιομηχανικό κεφάλαιο. Οι τεχνολογικές εξελίξεις και η εξέλιξη των μεταφορών, οδήγησαν στη διεθνοποίηση του κεφαλαίου στο τέλος του 19ου αιώνα (Perroux 1948 : 53-56).

Ο διεθνής κανόνας χρυσού οργανώνει την παγκόσμια αγορά και στηρίζει το διεθνές σύστημα ισορροπίας δυνάμεων. Στα τέλη του 19ου αιώνα, οι Ηνωμένες Πολιτείες, στα τέλη του 18ου αιώνα η Μεγάλη Βρετανία, τον 17ο αιώνα η Ολλανδία και άλλες χώρες πριν από αυτές, άρχισαν να αποδεσμεύουν όλο και περισσότερες αποταμιεύσεις τους, τις οποίες δεν μπορούσαν να επενδύσουν εντός των συνόρων τους και να δανείζουν με επενδυτικά κεφάλαια στον υπόλοιπο κόσμο.

Από τότε και στο εξής, κανείς συναντά συνεχώς το ίδιο μοτίβο· όταν αναδύεται μια νέα δεσποζούσα δύναμη, δανείζει στις κυρίαρχες δυνάμεις προτού τις αντικαταστήσει (Attali 2011 : 93).

Ο κόσμος, κατά το τέλος του 19ου αιώνα, οδεύει σε αλλαγές, σηματοδοτούνται νέες ισορροπίες και ενισχύονται άλλες, όπως αναφέρει και ο Βασίλης Κρεμμυδάς στο βιβλίο του Εισαγωγή στην Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης (16ος -20ος Αιώνας):

...στο πλαίσιο της νέας ανάπτυξης του καπιταλισμού, με ιλιγγιώδεις πλέον ρυθμούς ήδη στις αρχές του εικοστού αιώνα, και κατά τη φάση πλήρους εξέλιξης και αξιοποίησης της δεύτερης Βιομηχανικής Επανάστασης, οι ισορροπίες δυνάμεων στο οικονομικό επίπεδο εμφανίζουν σαφέστατα σημεία διατάραξης ένας επιπλέον λόγος ανιχνεύεται στο γεγονός ότι, στις αρχές του εικοστού αιώνα, δεν υπάρχει πλέον σημείο της γης που να μην έχει εμπλακεί στη λογική της ανάπτυξης της Ευρώπης, της βόρειας Αμερικής και, με άλματα πια, της Ιαπωνίας, ακόμη και στις χώρες, όπου η οργάνωση της οικονομίας και της κοινωνίας τους δε βρισκόταν πολύ κοντά σε ότι ονομάζουμε καπιταλιστικές σχέσεις, έχουν εμπλακεί σ' αυτή τη λογική λίγο ή πολύ, με ένα ή τον άλλο τρόπο (Κρεμμυδάς 1989: 346-347).

Η Αγγλία, κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, με το πανίσχυρο νόμισμα και το οργανωμένο τραπεζικό της σύστημα, έδειχνε σημάδια αδυναμίας χάνοντας τα πρωτεία της βιομηχανικής παραγωγής από τη Γερμανία και τις ΗΠΑ. Κάποιες μικρές, σε έκταση, χώρες της βόρειας Ευρώπης, όπως το Βέλγιο, η Δανία, η Ελβετία,

η Ολλανδία, θα αναδείκνυαν μια αξιοθαύμαστη οικονομική ανάπτυξη, χάρη στη μη εμπλοκή τους σε πολεμικές ενέργειες. Ενώ η ισχυρή οικονομική ανάπτυξη στις ΗΠΑ, θα γίνει ο σοβαρός παράγοντας ανατροπών στις διεθνείς οικονομικές ισορροπίες, καθώς παρατηρείται σημαντική αύξηση εταιρειών που κατάφεραν να ελέγξουν το σύνολο της παραγωγής στη χώρα και μεταβάλλονταν γρήγορα σε μονοπώλια (Κρεμμυδάς 1989: 352).

Οι κοινωνίες προσπάθησαν να προσδιορίσουν και να οργανώσουν την οικονομική τους ζωή, μέσα από θεσμούς και διαδικασίες, για τη διευκόλυνση της παραγωγής των προϊόντων. Αναζήτησαν την εφαρμογή των κανόνων αυτών της πολιτικής και της οικονομίας και επιδίωξαν την παρέμβαση του κράτους για την αναμόρφωση και προσαρμογή στις εκάστοτε κοινωνικές ανάγκες. Η παρέμβαση όμως του κράτους δεν ήταν ανεξέλεγκτη και άνευ ορίων, υφίσταται συνταγματική κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με την οποία προστατεύονταν. Ο βαθμός του κρατικού παρεμβατισμού ποικίλλει από τις ανάγκες που έχει να καλύψει το κάθε κράτος και τους σκοπούς που επιδιώκει να εκπληρώσει. Μεταξύ των βασικών επιδιώξεων ενός κράτους παραμένει η κοινωνική πολιτική, που σε συνδυασμό με την υλοποίηση αυτού, ονομάζεται «κράτος πρόνοιας». Η ανάγκη υλοποίησης ενός μακρόπνοου οικονομικού προγράμματος, το οποίο να εκφράζει τους επιδιωκόμενους σκοπούς σε μια δεδομένη χρονική περίοδο, επιβάλλεται να στηρίζεται, οπωσδήποτε στον πυλώνα που ονομάζεται «κράτος πρόνοιας».

Οι πολιτικές αποφάσεις, που πολλές φορές επηρεάζουν τη δημόσια διοίκηση, τα χρόνια δομικά και διαρθρωτικά προβλήματα καθώς και η διεθνής συγκυρία, είναι στοιχεία που καθορίζουν τόσο την επίλυση των προαναφερθέντων προβλημάτων, όσο και την προετοιμασία των προϋποθέσεων και του εδάφους για νέες οικονομικές κρίσεις, καθώς οι πολιτικοί και οικονομικοί θεσμοί αποτελούν τη βάση για την οικονομική επιτυχία ή αποτυχία ενός συστήματος.

3. Το ιστορικό - οικονομικό πλαίσιο της ελληνικής οικονομίας

Η περίοδος του μεσοπολέμου αποτελεί για την Ελλάδα, όπως και, για τις άλλες χώρες που άμεσα ή έμμεσα είχαν εμπλακεί στη δύνη του Α' Παγκοσμίου πολέμου και των μεταπολεμικών διεθνών ανακατατάξεων, μια περίοδο έντονων και ραγδαίων εναλλασσόμενων πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων, ενώ δημιουργούνται πολλά ενδιαφέροντα ερωτήματα και προβληματισμοί (Mazower 1998: 106-117).

Κατά τη χρονική περίοδο 1902-1914 συνομολογήθηκαν στην Ελλάδα τέσσερα εξωτερικά δάνεια, συνολικού ύψους 521 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων: Τα τρία, ύψους 76 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων, μέχρι και το έτος 1910, ενώ το τέταρτο, συνολικού ποσού 335 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων το 1914. Τα

χρήματα του τελευταίου δανείου χρησιμοποιήθηκαν για την εξυπηρέτηση των τοκοχρεολυσίων των προηγούμενων δανείων, για τη διεξαγωγή των Βαλκανικών πολέμων, αλλά και για την ενσωμάτωση των νέων περιοχών και του πληθυσμού που προέκυψαν μετά επιτυχή έκβασή τους. Στην ουσία, τα νέα δάνεια ξεπλήρωναν τα παλαιά, αντί να χρησιμοποιηθούν σε κρίσιμους για τη χώρα παραγωγικούς σκοπούς (Ανδρέαδου 1904: 20-28, τομ. Β').

Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων, 1912-1913, στην επικράτεια της Ελλάδας, ενσωματώθηκαν οι περιοχές της Ηπείρου, της Μακεδονίας και της Θράκης. Την ίδια περίοδο, η χώρα είχε λάβει μεγάλη στρατιωτική βοήθεια από την Αντάντ, όμως παράλληλα λήφθηκε και σημαντικού ύψους οικονομική βοήθεια υπό μορφή δανεισμού, που διόγκωσαν ακόμα περισσότερο το ήδη υψηλό χρέος της. Η κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμα περισσότερο με την εκστρατεία του 1919-1922, η οποία τέλειωσε με την Μικρασιατική Καταστροφή (Δερτιλής 2010: 284).

Από το 1924 μέχρι και το 1928, ο κοινοβουλευτισμός στην Ελλάδα, βρέθηκε σε οξύτατη κρίση. Ωστόσο, εμποδίστηκαν η κοινοβουλευτική δημοκρατία, ενώ σταδιακά αναπτύχθηκε η πολιτική ομαλότητα με το σχηματισμό συγκυβερνήσεων. Παράλληλα, η εποχή του Μεσοπολέμου μέχρι τη διεθνή οικονομική κρίση του 1929-1932, υπήρξε μια περίοδος σταδιακής ανόρθωσης της ελληνικής οικονομίας. Ιδρύθηκαν βιοτεχνίες και βιομηχανίες, έγιναν μεγάλα δημόσια έργα, όπως η ολοκλήρωση του φράγματος στην λίμνη Μαραθώνα και του λιμανιού του Πειραιά, η επέκταση του οδικού δικτύου και η σύνδεση της επαρχίας με την Αθήνα και λοιπά. Η δραχμή σταθεροποιήθηκε, ενώ η αξία της είχε πέσει στο ένα δέκατο πέμπτο της προπολεμικής αξίας.

Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922, ο πληθυσμός της Ελλάδας αυξήθηκε σημαντικά, λόγω της έλευσης των προσφύγων, ενώ λήφθηκαν μέτρα για την αποκατάστασή τους με τη βοήθεια και της Κοινωνίας των Εθνών. Η φορολογική επιβάρυνση παρέμενε δυσβάστακτη· σε σχέση με ότι ίσχυε προπολεμικά είχε αυξηθεί κατά 37 φορές. Από το 1924 μέχρι και το 1930, εισέρρευσαν στην Ελλάδα 1.160.000 χρυσά φράγκα, εκ των οποίων το 78% ήταν δάνεια (Mazower 2002: 65-68, 72-73).

Την περίοδο 1924-1931, συνομολογήθηκαν εννιά εξωτερικά δάνεια, συνολικού ύψους 992.000.000 χρυσών φράγκων (14,9 δισεκατομμύρια δραχμές). Τα δάνεια αυτά προήλθαν κατά 48% από τη Μεγάλη Βρετανία, κατά 31% από τις ΗΠΑ και τα υπόλοιπα από το Βέλγιο, τη Σουηδία, τη Γαλλία, την Ολλανδία, την Ελβετία, την Αίγυπτο και την Ιταλία. Τα χρήματα αυτά χρησιμοποιήθηκαν για την αποκατάσταση των προσφύγων, την εξυπηρέτηση του εξωτερικού δανεισμού, τη σταθεροποίηση της δραχμής αλλά και για παραγωγικούς σκοπούς. Την ίδια περίοδο η εξυπηρέτηση του εξωτερικού δανεισμού απορροφούσε το 29% των τακτικών εσόδων.

Ο ελληνικός αστισμός βρισκόταν αντιμέτωπος με μια κατάσταση που επέβαλε τον καθορισμό εκ νέου των επιλογών, που αφορούσαν στην άσκηση της πολιτικής ηγεμονίας πάνω στην κοινωνία. Η μικρασιατική καταστροφή σήμαινε αρχικά, την αναγκαστική αναδιπλώση του ελληνισμού στα σύνορα του 1922 και την εξαφάνιση του διπολισμού μεταξύ των Ελλήνων της διασποράς και των κατοίκων της Ελλάδας, που διαπερνά όλη την ελληνική ιστορία του 19ου αιώνα. Στην οικονομία επέρχονταν τεράστιες διαρθρωτικές μεταβολές, όπως η εισροή χρηματικού κεφαλαίου, μέρος του οποίου επενδύεται παραγωγικά και η ταυτόχρονη εγκατάσταση 1,2 εκατομμυρίων προσφύγων από τα παράλια της Μικράς Ασίας, που στερημένοι στην συντριπτική τους πλειοψηφία από κάθε παραγωγικό μέσο ή την περιουσία τους, προσέφεραν την εργατική τους δύναμη για να δημιουργηθεί η βάση της εκβιομηχάνισης της χώρας (Mazower 2002: 148-153).

Οι επανειλημμένες εκλογικές αναμετρήσεις και οι ετερόκλητοι, εκ πρώτης όψεως, κυβερνητικοί συνασπισμοί, τα στρατιωτικά κινήματα με αποκορύφωμα τη δικτατορία του 1926 και οι πολιτειακές μεταβολές, αντανakλούσαν την ψηλαφητή αυτή αναζήτηση του αστικού καθεστώτος για μια νέα ισορροπία στην άσκηση της εξουσίας του στην Ελλάδα. Παρά την αυξημένη ερευνητική δραστηριότητα στη χώρα, κατά την διάρκεια των δυο τελευταίων δεκαετιών, που έχει σχέση με τη διερεύνηση ορισμένων όψεων και πτυχών της ελληνικής κοινωνίας κατά την εποχή του μεσοπολέμου και την έκδηλη σημασία των οικονομικών εξελίξεων για την βαθύτερη κατανόηση της εποχής, δεν έχει μέχρι στιγμής υπάρξει κάποια προσπάθεια ελέγχου και κριτικής αποτίμησης των απόψεων, σκέψεων και ιδεών που εξέφρασαν οι Έλληνες οικονομολόγοι της εποχής, πάνω στις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις που ζούσαν.

Σημαντικά οικονομικά γεγονότα συνέβησαν κατά την περίοδο του μεσοπολέμου που συζητήθηκαν έντονα, προκαλώντας ζωηρές αντιπαραθέσεις, όπως το θέμα των συμμαχικών πιστώσεων, η κερδοσκοπία και η υποτίμηση της δραχμής μεταξύ 1919-1923, το αναγκαστικό δάνειο του Πρωτοπαπαδάκη, και η φορολογική μεταρρύθμιση του 1919. Επιπλέον, η Εθνική Τράπεζα, ήδη από το 1841 που ιδρύθηκε, είχε μπει στη λογική ανάπτυξης δραστηριοτήτων και ανάληψης ευθυνών μιας κεντρικής τράπεζας, προσπαθώντας να εναρμονιστεί με τις απαιτήσεις των καιρών: τις οικονομικές συνέπειες της αποκατάστασης των προσφύγων και την ανάγκη ξένου δανεισμού, τη σταθεροποίηση του νομίσματος το 1928, τα παραγωγικά έργα της κυβέρνησης Βενιζέλου, τη μετατρεψιμότητα της δραχμής σε συνάλλαγμα και χρυσό. Από την άλλη, η ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδας το 1927, στην οποία μεταβιβάστηκαν από την Εθνική Τράπεζα στοιχεία ενεργητικού (κυρίως χρυσός και ομόλογα του Δημοσίου) και παθητικού (το εκδοθέν χαρτονόμισμα και ιδίως οι καταθέσεις του Δημοσίου) και η συνέπεια της στο νομισματοοικονομικό σύστημα ήταν επίσης σημαντικοί παράγοντες. Τέλος, κάτω από την επίδραση της παγκόσμιας

οικονομικής κρίσης του 1929, η συζήτηση σχετικά με τον σωστό προσανατολισμό της ελληνικής οικονομικής πολιτικής ανάμεσα στους οπαδούς του προστατευτισμού και τους υπερασπιστές της ελευθερίας του εμπορίου (Δερτιλής 1945: 16-20).

Είναι μια εποχή, παράλληλα, που χαρακτηρίστηκε από έντονες πολιτικές και οικονομικές αναταράξεις. Μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο θα χαθούν τέσσερις αυτοκρατορίες και θα γίνουν ριζικές αλλαγές μεταξύ των συνόρων των ευρωπαϊκών χωρών, εκ του κατακερματισμού αυτών, που θα οδηγήσουν στην Ρωσική Επανάσταση και στη δημιουργία της Κοινωνίας των Εθνών (Hobsbawn 1997 : 118-120).

4. Χρηματοπιστωτικό σύστημα- ελληνική οικονομία

Από την Ιταλία του 13ου αιώνα, μέχρι πολύ πρόσφατα, τις λειτουργίες του πιστωτικού συστήματος τις εκτελούσαν μόνο οι τράπεζες, ενώ σήμερα ο τομέας έχει διευρυνθεί και οι αγορές είναι σε θέση να προσφέρουν πολλές από τις υπηρεσίες, που μέχρι πρότινος προσφέρονταν από αμιγώς τραπεζικά ιδρύματα, όπως π.χ. η ασφάλιση μιας επιχείρησης, έναντι μελλοντικών συναλλαγματικών κινδύνων.

Το χρηματοπιστωτικό σύστημα, είναι ένα σύστημα διαμεσολάβησης και ανταλλαγής αγαθών, που φέρνει σε επαφή τους αποταμιευτές με τους επενδυτές, τον πυρήνα του οποίου αποτελούν οι τράπεζες. Στο τραπεζικό σύστημα, υπάρχουν οι κεντρικές τράπεζες, οι εμπορικές και άλλοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί. Η διαμεσολαβητική τους δραστηριότητα ορίζεται ως προς την άντληση καταθέσεων, που εισέρχονται στην τράπεζα και χορηγούνται είτε με μορφή δανεισμού, είτε με μορφή ομολόγων και μετοχών (Perroux 1948 :53-56).

Οι κεντρικές τράπεζες, που δημιουργήθηκαν στις ανεπτυγμένες χώρες, προσπάθησαν να παρέχουν ένα ομαλό περιβάλλον στην αγορά, να θωρακίσουν την ικανότητά τους, ώστε να μην υπάρξει το κατάλληλο πεδίο για κερδοσκοπικά παιχνίδια εναντίον της χώρας τους, αλλά και για να εφαρμόσουν μια επιθυμητή νομισματική πολιτική. Θα αποτελέσουν, όμως, και τον μοχλό εφαρμογής της νομισματικής πολιτικής της χώρας που ανήκουν (Epstein, Stephen, 2000 : 20-32). Στην Ελλάδα κατά την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας το 1841, με κεφάλαιο το ποσό των 5.000.000 δραχμών, και διοικητή τον Γεώργιο Σταύρου, και ιδρυτικό μέτοχο το ελληνικό κράτος. Η Τράπεζα, όπως ήδη αναφέρθηκε, έως την ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος, κατείχε το εκδοτικό προνόμιο. Οι κυριότερες εργασίες της ήταν τα δάνεια, η έκδοση τραπεζογραμματίων, η προεξόφληση εμπορικών γραμματίων και οι εργασίες κτηματικής πίστωσης, ενώ αργότερα προστέθηκαν και άλλες τραπεζικές εργασίες.

Η Ελλάδα διαχρονικά είχε ανάγκη από χρηματική ενίσχυση ώστε να δοθεί ώθηση στην οικονομική της ζωή. Η Εθνική Τράπεζα υπήρξε πάντοτε κοντά στο κράτος. Σύμφωνα με τον Claude Simon όταν υπάρχουν ελλειμματικοί προϋπολογισμοί στο κράτος τότε το ίδιο το κράτος φροντίζει να είναι ο σημαντικότερος

πελάτης των τραπεζών, γιατί οι τράπεζες αγόραζαν ένα σημαντικό μέρος των χρεογράφων του δημοσίου, ενώ βοηθούν και το κράτος να προσφέρει τα χρεόγραφα του για ξένο συνάλλαγμα (Κυρκιλίτση 1935 :9-11, 35).

Επιπλέον, η Εθνική Τράπεζα έπαιξε σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση των συμφωνιών καθώς στην υπογραφή αυτών από τους Συμμάχους, ενώ το κράτος κατέφευγε συχνά σε αυτή για τις χρηματικές του ανάγκες. Ενώ κατά το έτος 1917 δεν είχαν ακόμα την αποκλειστικότητα έκδοσης χαρτονομίσματος, με περιορισμένες δυνατότητες το είχαν με άλλες δυο τράπεζες η Ιονική και η Κρήτης, τα τραπεζογραμμάτια που εκδίδαν χωριζόντουσαν σε τρεις κατηγορίες, αυτά που κυκλοφορούσαν για την ελληνική κυβέρνηση, αυτά που κυκλοφορούσαν για λογαριασμό της Εθνικής Τράπεζας και αυτά που κυκλοφορούσαν σύμφωνα με τον νόμο ΓΧΜΒ' του 1910 (νόμος μετά από εισήγηση του τ. Διοικητή Ι. Βαλαωρίτη) (Παντελάκης 1988: 19-38).

Ενώ το 1919, όταν αποβιβάστηκαν τα ελληνικά στρατεύματα στην Σμύρνη και υπογράφηκε η Συνθήκη των Σεβρών, το εθνικό νόμισμα της Ελλάδας, η δραχμή, συνέχιζε να διατηρεί την προπολεμική ισοτιμία της, αποτελώντας, μάλιστα, το σύμβολο της οικονομικής ευρωστίας της χώρας. Παρ' όλα αυτά, μία πιο προσεκτική ανάλυση των στοιχείων που παρατίθενται στη διαθέσιμη ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία, παρουσιάζονται αντιφατικά στοιχεία μιας μακροοικονομικής αδυναμίας. Πιο συγκεκριμένα, μεταξύ των ετών 1914 και 1919, το επίπεδο των τιμών είχε υπερτριπλασιαστεί και η κυκλοφορία της δραχμής πενταπλασιάστηκε. Εν τούτοις, η αύξηση της προσφοράς χρήματος δεν προέβαλε καμία ανησυχία στις ελληνικές νομισματικές αρχές, οι οποίες πίστευαν πως η σταθερότητα του ελληνικού νομίσματος ήταν αδιαμφισβήτητη.

Η εν λόγω πίστη στη σταθερότητα της δραχμής ήταν βασισμένη στην λειτουργία ενός νόμου, ο οποίος εισήχθη το 1910 και ο οποίος ενέκρινε την έκδοση χαρτονομισμάτων από την Εθνική Τράπεζα, υπό την προϋπόθεση ότι θα καλύπτονταν πλήρως από χρυσό ή από ξένο συνάλλαγμα. Αυτός ο νόμος είναι γνωστός ως «ΓΧΜΒ'» («GXMB») και χρησιμοποιήθηκε από την ελληνική κυβέρνηση για τη χρηματοδότηση της συμμετοχής της στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η Εθνική Τράπεζα βοήθησε την ελληνική κυβέρνηση εκδίδοντας τραπεζογραμμάτια με παράλληλη αγορά κρατικών ομολογιών και ομολογιών εθνικών δανείων ενώ οι υποχρεώσεις της είχαν ανέλθει στις 185.000.000 δρχ. (Παντελάκης 1988: 39-43). Σύμφωνα με την συμφωνία που υπεγράφη στις αρχές του 1918, και επικυρώθηκε από τον νόμο 1235/1918, η Βρετανία, η Γαλλία και οι Ηνωμένες Πολιτείες άνοιξαν λογιστικές πιστώσεις σε ίσα μερίδια υπέρ της Ελλάδας, συνολικής αξίας 750 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων, τα οποία, όμως, θα της τα παραχωρούσαν μόνο μετά το τέλος του Πολέμου και δη μόνο στην περίπτωση μιας νικηφόρας έκβασης υπέρ των Δυνάμεων της Αντάντ (Γιανουλόπουλος 1999: 125-129).

Στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος βασίστηκαν στη συναλλαγματική κάλυψη που προσέφεραν οι λογιστικές πιστώσεις των Συμμάχων, οι οποίες καταστρατηγούσαν εν μέρει τον εν ενεργεία νόμο «ΓΧΜΒ», ούτως ώστε να τυπωθούν καινούργια χαρτονομίσματα, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν από την κυβέρνηση για να καλυφθούν τα έξοδα των ενόπλων δυνάμεων κατά τη διάρκεια του 1918. Το οξύμωρο στην εν λόγω υπόθεση αποτελεί το γεγονός πως η ελληνική κυβέρνηση κάλυπτε και τα έξοδα των συμμαχικών στρατιωτικών δυνάμεων από τα νεοεκδιδόμενα και καθόλα ακάλυπτα χαρτονομίσματα που είχαν τυπωθεί από την Ελληνική Εθνική Τράπεζα για τις δαπάνες του ελληνικού στρατού.

Λίγους μήνες μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου πολέμου, οι Συμμαχικές Δυνάμεις υλοποίησαν ένα ελάχιστο μέρος των δεσμεύσεών τους από τις λογιστικές πιστώσεις, παρά το γεγονός πως όφειλαν να υλοποιήσουν ολόκληρη την συμφωνία. Η κατάσταση έγινε ακόμα δυσμενέστερη για την Ελλάδα, όταν τον Μάιο του 1919, υπεγράφη μία νέα συμπληρωματική συμφωνία για επιπλέον λογιστικές πιστώσεις 100 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων, οι οποίες πιστώσεις ήταν μοιρασμένες στην μέση ανάμεσα στη Γαλλία και την Αγγλία, ενώ, όμως, ίσχυαν οι ίδιοι όροι, όπως αυτοί της συμφωνίας του 1918 με την μείζονος σημασίας διαφορά πως ο Πόλεμος είχε ήδη τελειώσει και όλα έδειχναν πως δεν υπήρχε ημερομηνία υλοποίησης της συμφωνίας από την πλευρά των Μεγάλων Δυνάμεων (Ρωμαιοί 2012: 219).

Με την εγκατάλειψη του κανόνα χρυσού, σε περιφερειακές χώρες, θα υπάρξει έντονη τραπεζική δραστηριότητα, σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920. Θα δημιουργηθούν κεντρικές τράπεζες, μέσα στο πλαίσιο ανοικοδόμησης των χωρών τους, οι οποίες θα προσπαθήσουν να υπερασπιστούν ένα σύστημα, που έπλεε τα λόισθια, τις συναλλαγματικές ισοτιμίες, λίγο πριν την κατάρρευση του διεθνούς συστήματος. Θα δώσουν πιστώσεις σε εμπορικές τράπεζες και δάνεια στις χώρες τους.

Στην Ελλάδα με την ίδρυσή της η Τράπεζα της Ελλάδος, το τραπεζικό σύστημα, θα φορτωθεί με ένα αβάσταχτο κρατικό χρέος και με ελάχιστα αποθέματα χρυσού και συναλλάγματος και με την προϋπάρχουσα Εθνική Τράπεζα κυρίαρχη, να λειτουργεί πλέον ανταγωνιστικά.

Οι εμπορικές τράπεζες και ειδικά η Εθνική Τράπεζα, ήδη είχαν ιδρύσει υποκαταστήματα στο εξωτερικό και μπορούσαν να έχουν καθαρή εκροή συναλλάγματος. Σε συνομιλία τους τα μέλη της Δημοσιονομικής Επιτροπής της Κοινωνίας των Εθνών, ζήτησαν αν γινόταν επικίνδυνη η Εθνική Τράπεζα, απέναντι στην Τράπεζα της Ελλάδος, να υπάρξει κρατική παρέμβαση (Mazower 2002: 128).

Το 1928, ήταν η αρχή της διαδικασίας προσπάθειας αναμόρφωσης του εγχώριου τραπεζικού συστήματος. Σταμάτησαν την αθρόα ίδρυση νέων τραπεζών, άρχισαν σταδιακά την σταθεροποίηση του νομίσματος. Η αύξηση ζήτησης κεφαλαίων, έδωσε ώθηση στις τράπεζες να παρέχουν δάνεια με αυξημένα επιτόκια, όμως ο αντίκτυπος της κρίσης, προκάλεσε υποχώρηση της ζήτησης χρήματος. Λόγω μειω-

μένης, αντίστοιχα, ενεργού ζητήσεως. Το 1931, επιδεινώθηκε το κλίμα με την ελ-λειμματική θέση στο ισοζύγιο πληρωμών και τις έντονες υποτιμήσεις στην δραχμή, η οποία εκδηλώθηκε με πανικό και αθρόες αναλήψεις των καταθέσεων από τις τράπεζες (Τράπεζα της Ελλάδος 2009: 7-42).

Οι κεντρικές τράπεζες στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, από τον 19ο αιώνα, μπορούσαν και ασκούσαν επιρροή στα επιτόκια, κάτι που οφείλεται, κυρίως, στο ότι διέθεταν την παροχή ρευστότητας, σε περίπτωση έλλειψης κεφαλαίων, ως μια εναλλακτική λύση για τη διασφάλιση των καταθετών και των καταθέσεων τους. Στην Ελλάδα, το τραπεζικό σύστημα διήλθε πολλών αλλαγών, προκειμένου να ευθυγραμμιστεί με τον ενιαίο ευρωπαϊκό πιστωτικό τομέα και με απώτερο σκοπό, την αποτελεσματικότητα και την ασφάλεια της οικονομίας. Στο χρηματοπιστωτικό τομέα, αναλύονται ξεχωριστά οι τραπεζικές και οι χρηματιστηριακές κρίσεις, παρόλο που τις περισσότερες φορές είναι αλληλένδετα δεμένες.

5. Το ελληνικό Δημόσιο Χρέος ως Αδιέξοδο

Το Δημόσιο Χρέος, ως το μακροοικονομικό μέγεθος, το οποίο αναφέρεται στον υφιστάμενο δανεισμό του Δημοσίου σε δεδομένο χρονικό σημείο, αποτελεί, γενικότερα, ένα από τα πιο σημαντικά προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει και εξακολουθεί να αντιμετωπίζει σήμερα, η ελληνική οικονομία. Το δημόσιο χρέος είναι αποτέλεσμα του κρατικού δανεισμού, ο οποίος αποτελεί ένα από τα πιο αξιόλογα μέσα χρηματοδότησης του προγράμματος των δημοσίων δαπανών. Τα κράτη, πέρα από το δημόσιο δανεισμό, αντλούν πόρους για τη χρηματοδότηση των δαπανών τους και μέσω άλλων εναλλακτικών διαύλων, όπως είναι η φορολογία και παλιότερα η έκδοση νέου χρήματος, μέτρο, το οποίο η Ελλάδα απεκδύεται, με την απόφασή της για συμμετοχή στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ).

Η ελληνική οικονομία, ταλανιζόταν από σειρά παραγόντων, τόσο εσωτερικών όσο και διεθνών. Η διεθνής οικονομική κρίση, ήταν γεγονός, δεν μπορούσε όμως να αποτελέσει άλλοθι για τα υφιστάμενα προβλήματα της χώρας. Η προσέγγιση, ότι η κρίση είναι διεθνής και τα προβλήματα της οικονομίας προερχόταν από αυτή, είναι αναποτελεσματική, συσκοτίζει τις ευθύνες των κυρίαρχων δυνάμεων, οδηγούσε σε λαθεμένες επιλογές και αδιέξοδα και τελικά δεν βοηθούσε στην ανασυγκρότηση της οικονομίας, στην άμβλυνση των ανισορροπιών και των κοινωνικών προβλημάτων συνοχής, που αυτή δημιουργούσε .

«Δυστυχώς κύριοι, επιτωχέυσαμεν», ανακοίνωσε στις 10 Δεκέμβρη, το 1893 ο Χαρίλαος Τρικούπης στη Βουλή. Το φιλόδοξο πρόγραμμα δημοσίων έργων και εκσυγχρονισμού του Τρικούπη είχε χρηματοδοτηθεί από δάνεια που δοθήκαν από τις προστάτιδες δυνάμεις, στα οποία ζητήθηκε αναχρηματοδότηση με νέο δάνειο από την Αγγλία. Οι όροι που έθεσαν όμως, οι δανειστές ήταν σκληροί, τους οποίους

ο Δηλιγιάννης από την αντιπολίτευση θεώρησε εξευτελιστικούς για το Έθνος. Η κυβέρνηση Τρικούπη παρατηήθηκε, μετά την κατακραυγή που υπέστη.

Ο βασιλιάς Γεώργιος θα δώσει εντολή για τον σχηματισμό κυβέρνησης στον Σωτηρόπουλο και Ράλλη και την επαναπραγμάτευση του χρέους με καλύτερους όρους, το δάνειο δεν δόθηκε παρα μετά το τέλος του ελληνοτουρκικού πολέμου το 1897, που είχε καταστροφικές συνέπειες για την χώρα. Η Ελλάδα, εισελθε σε Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο, που διατηρήθηκε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1950

Το δάνειο οι «προστάτιδες» ξένες δυνάμεις το χρησιμοποιούσαν ποικιλοτρόπως, ώστε να μπορούν να ασκούν έναν επιθετικό έλεγχο στα εσωτερικά της Ελλάδος (Δερτιλής 2005: 582-583, β' τόμ).

Ήταν φανερό ότι, στην Ελλάδα το πελατειακό σύστημα ήταν πολύ ισχυρό. Η δύναμη του πελατειακού συστήματος, οφειλόταν στην συνεχή αλληλεπίδρασή του με τους πολιτικούς, εκλογικούς και κοινοβουλευτικούς ανταγωνισμούς. Αυτό το σύστημα λειτουργούσε όχι μόνον ως μηχανισμός που εξυπηρετούσε τις προσωπικές ανάγκες πατρώνων και πελατών, αλλά και ως σύστημα που εξυπηρετούσε τα μεγάλα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα, καθιστώντας τελικά τη δημοκρατία περισσότερο τυπική, παρά ουσιαστική και όπως επισημαίνει ο Κ. Βεργόπουλος:

Η πτώχευση του 1893 αποτελεί τη νομοτελειακή κατάληξη μιας γενικότερης εθνικής και οικονομικής πολιτικής που έχει την αφετηρία της στην μεταπολίτευση του 1862 και που συνδέεται με την προσπάθεια του νέου κράτους-έθνους να επιλύσει ταυτόχρονα το πρόβλημα της εθνικής ολοκλήρωσης και της οικονομικής ανάπτυξής του μέσα σε ένα δυσμενές διεθνές κλίμα και ενάντια στην πληθώρα των εσωτερικών δομικών δυσχερειών (Βεργόπουλος 1978: 327-342).

Μια σειρά κανονιστικών συμπεριφορών, διαμορφώνουν την υπευθυνότητα του ατόμου. Η πρωτοσύστατη του ελληνικού κράτους, σε αντίθεση με τον Βορρά, δεν αποτέλεσε αποτέλεσμα των κοινωνικών αγώνων, αλλά αποτέλεσμα της ελίτ της ολιγαρχίας, όπως το Ελληνικό Κοινοβούλιο, πάνω στις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες. Το κοινοβουλευτικό καθεστώς, αποτέλεσε λύση στην έντονη αντιπαράθεση τοπικής και κεντρικής εξουσίας, που χαρακτήριζαν την χώρα μετά την Τουρκική κατοχή.

Η Ελλάδα, το 1916, θα κοπεί στα δύο, από τη μια πλευρά το κράτος της Θεσσαλονίκης, αποφάσιζε να διενεργηθεί στρατολογία σε μεγάλη κλίμακα και οργάνωνε την μεραρχία του Αρχιεπαγγέλους και κατόπιν τις μεραρχίες Κρήτης και Σερρών. Από την άλλη πλευρά, η κυβέρνηση των Αθηνών αντιπαρτασσόταν στους οπαδούς του Βενιζέλου. Η Συνθήκη των Σεβρών, το 1920, παραχωρούσε στην Ελλάδα, τη Δυτική και Ανατολική Θράκη, τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο, επικύρωνε την κυριαρχία της στα άλλα νησιά του Αιγαίου, που κατείχε από το 1913 και εμπιστευόταν τη διοίκηση της περιοχής της Σμύρνης στο ελληνικό κράτος, με ρόλο τοποτηρητή για τη δημόσια τάξη στην Ιωνία.

Οι πτωχεύσεις, ως παύση πληρωμών, που δηλώθηκαν κατά καιρούς στην Ελλάδα, συνέβαλαν πάντοτε σε πολιτικές ανακατατάξεις και σε παρεμβάσεις των μεγάλων δυνάμεων, ενώ είναι γεγονός ότι προσπάθειες εκουγχρονισμού είχαν ξεκινήσει, ήδη, από τις αρχές του αιώνα και κυρίως κατά την δεκαετία του βενιζελισμού. Με την επικράτηση του Βενιζέλου, εγκαινιαζόταν μια νέα περίοδος πολιτικής κυριαρχίας, που θα προσπαθούσαν για τον εκουγχρονισμό του ελληνικού κράτους. Όμως από το 1923 ως το 1932 τα συνεχή δάνεια από το εξωτερικό αύξησαν το ανυπέρβλητο πια δημόσιο χρέος, ενώ το ισοζύγιο πληρωμών παρά τις όποιες προσπάθειες παρέμενε αρνητικό (Τσιριγώτης 2013: 550-560).

Η μεταβατική περίοδος στην Ελλάδα από το 1909 ως τη λήξη του ερμούλου πολέμου, σε διάστημα 40 ετών, θα καλυφθεί από μια σειρά γεγονότων, των οποίων οι προοπτικές αλληλοανααιρούνταν, καθώς θα παρατηρηθεί μια συνέχιση των προηγούμενων καταστάσεων, οι οποίες προ πολλού, θα έπρεπε να είχαν ανατραπεί, ενώ τελικά επικρατούσαν. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, η εκστρατεία στη Μικρά Ασία, η δικτατορία του Μεταξά και η είσοδος της Ελλάδας στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, υπήρξαν αποφάσεις αντιπαλότητας προσωπικοτήτων (Βενιζέλος - βασιλιάς Κωνσταντίνος) καθώς και αντιπαλότητας κοινωνίας με το θεσμό της βασιλείας, με επιβολή εντέλει της μεταξικής δικτατορίας. Σε αυτή την διαδρομή εμπέδωσαν τον κρατισμό, ανανέωσαν τις πελατειακές σχέσεις και δημιούργησαν μια νέα μορφή δημαγωγίας που αποκαλείται λαϊκισμός (Δερτιλής 2005: 867-870, β' τομ).

Και ενώ στην ιστοριογραφία της νεότερης Ελλάδος, όπως αναφέρει ο Μ. Mazower, είχαν προσηλωθεί μόνο στις επεμβάσεις στα εσωτερικά της Ελλάδος από τις ξένες δυνάμεις, καθώς και στις αντιπαλότητες των πολιτικών ομάδων, εν τούτοις, με την οικονομική ιστορία ασχολήθηκαν ελάχιστοι μελετητές (Mazower 2002:149).

Το πελατειακό σύστημα στην χώρα μας ήταν έντονο και στα εσωτερικά της, αλλά και στις εξωτερικές της σχέσεις. Ταυτόχρονα με τις προσωπικές επιδιώξεις, παρέμενε και η παραδοσιακή αδιαφορία των μεταπολεμικών κυβερνήσεων (1944-1974), για τη δημιουργία σύγχρονων κρατικών θεσμών, που δεν θα επηρεάζονταν από τις αλλαγές των κυβερνήσεων. Το κοινοβουλευτικό καθεστώς, το οποίο πρόκυπτε από αυτή τη φιλοσοφία, ήταν όχι μόνο ένα συγκεντρωτικό κράτος με εκτεταμένο δημόσιο τομέα, αλλά και με αναποτελεσματικές ή άτολμες δημόσιες πολιτικές.

6. Αποτίμηση και συμπεράσματα

Στο άρθρο επιχειρήθηκε να προσεγγισθεί το θέμα της Εθνικής Τράπεζας στις οικονομικές συνθήκες στην Ελλάδα την εποχή του Μεσοπολέμου και πως αυτές επηρέασαν την πολιτική και οικονομική σκέψη της χώρας, καθώς και στην εξέταση των συνθηκών που οδήγησαν στην αποδοχή δανείου, των οφελών αλλά κυρίως των κινδύνων που συνήχθησαν σε ό,τι αφορά την μετέπειτα πορεία της Ελλάδας.

Κατεχόμενοι από την πεποίθηση, ότι οι πολιτικές και οικονομικές απόψεις και ιδέες που εκφράζονταν σε μια χώρα αποτελούσαν το στοχασμό ατόμων που είτε μεμονωμένα, είτε συλλογικά, προβληματιζόνταν πάνω στην πορεία των πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων μιας συγκεκριμένης κοινωνίας και για το λόγο αυτό προσπαθούσαν να προσαρμόσουν τα θεωρητικά σχήματα στη συγκεκριμένη ιστορική πραγματικότητα και να ελέγξουν την ορθότητα τους, εξετάσθηκε εισαγωγικά η οικονομική ιστορία της Ελλάδας του μεσοπολέμου.

Η ελληνική οικονομία αναμφισβήτητα παρουσίαζε, κατά τον μεσοπόλεμο, τα χαρακτηριστικά μιας βιομηχανικής κοινωνίας στα αρχικά στάδια εξέλιξής της, όπου παρατηρείται έντονη εκμηχάνιση της μεταποιητικής παραγωγής, χρήση της κινητήριας δύναμης και ύπαρξη βιομηχανικού εργατικού δυναμικού. Παράλληλα ήταν αρκετά σημαντικός ο αγροτικός τομέας της οικονομίας, κυρίως από άποψη αριθμού απασχολούμενων, ενώ εξίσου σημαντικός κλάδος παραγωγικής δραστηριότητας ήταν το διαμετακομιστικό εμπόριο, λειτουργία που συνδεόταν με την ένταξη των Ελλήνων της διασποράς στον διεθνή καταμερισμό εργασίας.

Στην Ευρώπη δέχτηκαν σημαντικές επιδράσεις από την εκβιομηχάνιση της χώρας τους προάχθηκαν η παιδεία, οι εφευρέσεις, οι νεωτερισμοί, οι τεχνολογικές μεταβολές, ενώ διαρθρωτικές μεταβολές στον αγροτικό τομέα τροφοδοτούσαν την αγορά εργασίας του βιομηχανικού με φθηνή εργατική δύναμη διευκολύνοντας την συσσώρευση κεφαλαίου. Τέλος, σημαντικό ρόλο στην όλη αυτή κοινωνική μεταβολή, έπαιξαν η ύπαρξη άφθονων και φθηνών πηγών ενέργειας (κάρβουνο, υδατοπτώσεις κ.λπ.).

Σε αντίθεση με το πρότυπο της Ευρώπης η περίπτωση της Ελλάδας παρουσίαζε, σημαντικές ιδιομορφίες, όχι μόνο δεν υπήρχε αφθονία ανθρωπίνου κεφαλαίου, αλλά με το μεταναστευτικό ρεύμα από το 1895 και μετά, άρχιζε στη χώρα μια διαδικασία «εκδίωξης» του παράγοντα, που θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στον εκουγχρονισμό της οικονομίας της χώρας. Αυτό δεν σημαίνει ότι στην Ελλάδα δεν υπήρξε πλούτος, αλλά ότι ήταν συσσωρευμένος από εμπορικές, κυρίως, δραστηριότητες. Λόγω του μικρού μεγέθους της εγχώριας αγοράς, του αλυσωτισμού και των συνεχών προσπαθειών εθνικής ολοκλήρωσης, ο πλούτος αυτός δεν μετατρεπόταν σε βιομηχανικό κεφάλαιο, η διάσταση μεταξύ Ελλήνων διασποράς και εθνικού χώρου, η έλλειψη ταύτισης κεφαλαίου και εθνικού Κράτους, απέτρεπαν το εμπορικό κεφάλαιο από το να μετατραπεί σε βιομηχανικό.

Η Ελλάδα μετά την εδαφική της εξάπλωση θα εισέλθει σε μια περίοδο οικονομικής ακμής, που θα συνοδεύεται από ανάπτυξη της βιομηχανικής δραστηριότητας. Η Μικρασιατική καταστροφή θα συρρικνώσει τις βλέψεις του ελληνισμού και θα έχει πολλαπλές επιδράσεις στην οικονομία. Θα διευρυνθεί η αγοραστική δύναμη στην αγορά του εθνικού κράτους, ενώ θα υπάρξει άφθονη προσφορά εργατικού δυναμικού και θα μετακινηθούν κεφάλαια από τη Μικρά Ασία στον Ελλαδικό χώρο. Πλέον, η εκβιομηχάνιση της χώρας, πάρα τα πωγυρίσματα, φαινόταν ότι είχε εισέλθει σε αναπτυξιακή τροχιά.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Αλληλογραφία Εϋνάρδου-Καποδίστρια, Αθήνα: 1929.
- Ανδρέαδου Αν., (1904), *Ιστορία των εθνικών δανείων*, τομ. Β', σ.σ. 20-28.
- Attali Jacques, (2011), *Παγκόσμια κατάρρευση σε 10 χρόνια; Δημόσιο χρέος: Η τελευταία ευκαιρία*, μετ. Καλλιόπη Ζούρα, σελ. 93.
- Βεργόπουλος Κ., (1978), *Η ελληνική οικονομία από το 1926 ως το 1935*, τόμ. ΙΕ, Αθήνα, σ.σ. 327-342.
- Γιανουλόπουλος Ν.Γ., (1999), *Η ευγενής μας τύφλωση: Εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη μικρασιατική καταστροφή*, σ.σ. 125-12.
- Δερτιλής Γ., (2010), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, 1830-1920*, σ.σ. 284.
- Δερτιλής Λ., (1945), *Το Δημόσιο Χρέος*, σελ. 16-20.
- Douglass C. North, (2000), *Δομή και μεταβολές στην οικονομική ιστορία*, σ.σ. 227-24.7
- Epstein, Stephen R., (2000), *Freedom and Growth. The Rise of States and Markets in Europe, 1300-1750*, London: Routledge, σελ. 188.
- Hobsbawn E., (1997), *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος 20ός αιώνας, 1914-1991*, σ.σ. 119-144.
- Κρεμμυδάς Β., (1989), *Εισαγωγή στην Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης (16ος -20ός Αιώνας)*, σ.σ. 346-347.
- Κυρκιλίτση Αν., (1935), *Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος και Άλλαι Εμπορικοί Τράπεζαι κατά την Περίοδον 1928-1934*, σ.σ. 9-11, 35.
- Mazower M., (1998), *The dark Continent. Europe's Twentieth Century*, Allen Lane/ Penguin Press, σ.σ. 106-117.
- Mazower, M. (2002), *Η Ελλάδα και η Οικονομική Κρίση του Μεσοπολέμου*, Αθήνα: ΜΙΕΤ, σ. 65-68, 72-73.
- Πανελλήνιο Λεύκωμα Εθνικής Εκατονταετηρίδος, τομ. Α', αρχείο ΕΤΕ.
- Παντελάκης Ν., (1988), *Συμμαχικές πιστώσεις, κράτος και Εθνική Τράπεζα (1917-1928)*, σ.σ. 19-38.
- Perroux, Fr., (1948), *Le capitalism*, Paris, PUF, σ.σ. 53-56.
- Ρωμαίος Γ., (2012), *Η Ελλάδα των Δανείων και των Χρεωκοπιών*, σελ. 219.
- Σπηλιώπουλος Στ., (1949), *Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος*, σ.σ. 11-15.
- Τράπεζα της Ελλάδος (εκδ. 2009), *Η Κρίση του 1929: Η Ελληνική Οικονομία και οι Εκθέσεις της ΤτΕ για τα έτη 1928-1940*, σ.σ. 7-42.
- Τσιριγώτης Δ. (2013), *Νεότερη και σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, Αθήνα, σ.σ. 550-560.
- Χρονολόγιο 1841-2001, Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, σ.σ. 12-18.